

Postępowanie apelacyjne w sprawach cywilnych. Komentarz praktyczny

Wprowadzenie

Spis treści

I. Zagadnienia wstępne

A. Komentarz

1. Apelacja na tle systematyki środków prawnych
2. Rys historyczny
3. Natura prawna apelacji jako środka odwoławczego
4. Charakter prawny postępowania apelacyjnego

II. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu apelacją

A. Komentarz

1. Zasady ogólne
2. Zaskarżalność postanowień objętych wyrokiem
3. Kwalifikacja środka odwoławczego skierowanego od orzeczenia co do istoty sprawy i orzeczenia o charakterze procesowym
4. Orzeczenie nieistniejące jako przedmiot zaskarżenia
5. Brak rozstrzygnięcia co do części roszczenia
6. Odwołanie od decyzji organu rentowego
7. Orzeczenia nieistniejące w postępowaniu nieprocesowym
8. Zaskarżalność orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym

B. Linia orzecznicza

III. Pojęcie *gravamen*

A. Komentarz

1. Natura prawna
2. Konsekwencje procesowe braku *gravaminis*
3. *Gravamen* w postępowaniu nieprocesowym

B. Linia orzecznicza

IV. Legitymacja do wniesienia apelacji

A. Komentarz

1. Charakter legitymacji do wniesienia apelacji
2. Legitymacja strony
3. Legitymacja osób niebędących stronami postępowania
4. Legitymacja osób, co do których z naruszeniem art. 194 i n. KPC doszło do włączenia do procesu i wydania wyroku
5. Legitymacja reprezentanta grupy w postępowaniu grupowym
6. Legitymacja osoby mającej interes prawny w toczącym się postępowaniu
7. Legitymacja interwenienta ubocznego niesamoistnego
8. Charakter interwencji członka spółdzielni w procesie o uchylenie uchwały
9. Charakter interwencji współnika spółki w procesie o uchylenie lub stwierdzenie nieważności uchwały
10. Uprawnienia gminy w sprawie o opróżnienie lokalu
11. Legitymacja interwenienta samoistnego
12. Legitymacja interwenienta głównego
13. Legitymacja współuczestnika – uwagi wstępne
14. Skuteczność apelacji przy współuczestnictwie formalnym i materialnym, opartym na jednakowej podstawie faktycznej i prawnej
15. Skuteczność apelacji przy współuczestnictwie jednolitym i koniecznym
16. Wypadki szczególne

17. Legitymacja prokuratora i pozostałych podmiotów reprezentujących interes publiczny
 18. Legitymacja prokuratora w sprawie o rozwód i separację
 19. Legitymacja pozwanego w sprawie wszczętej przez prokuratora
 20. Legitymacja pozostałych podmiotów reprezentujących interes publiczny
 21. Wypadki legitymacji wynikającej z przepisów szczególnych
- B. Linia orzecznicza

I. Zagadnienia wstępne

A. Komentarz

1. Apelacja na tle systematyki środków prawnych. Naturę prawną apelacji najpełniej można wyjaśnić przez, po pierwsze, umiejscowienie jej na tle bogatego i na domiar złego stale poszerzanego arsenału środków prawnych, służących zaskarżeniu zapadłego w toku postępowania orzeczenia, po drugie, zarysowanie podstawowych różnic z rewizją na tle rozwoju środków odwoławczych w polskiej procedurze cywilnej, po trzecie, przedstawienie podstawowych cech, charakteryzujących ten środek odwoławczy, po czwarte wreszcie, wskazanie na podstawowe instytucje postępowania wszczętego na skutek wniesienia apelacji.

Apelacja stanowi zatem podstawowy zwyczajny środek odwoławczy, przysługujący od nieprawomocnych orzeczeń merytorycznych zapadających przed sądem I instancji [wyroków w postępowaniu procesowym i postanowień co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym (art. 367 § 1 i art. 518 KPC)]. Drugim środkiem jest zażalenie, będące środkiem odwoławczym od nieprawomocnych orzeczeń o charakterze procesowym, aczkolwiek jego charakter prawny jest już dużo bardziej zróżnicowany.

Obok zwyczajnych środków odwoławczych, osobną i niejednorodną pod względem charakteru juretycznego kategorię stanowią inne środki zaskarżenia. Nie powodują one charakterystycznego dla środków odwoławczych przeniesienia rozpoznania sprawy do sądu II instancji. Stanowią je: sprzeciw od wyroku zaocznego (art. 344 § 1 KPC), skarga na orzeczenie referendarza sądowego (art. 398²² § 1 KPC), zarzuty od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym (art. 493 § 1 KPC), sprzeciw od nakazu zapłaty w postępowaniu upominawczym (art. 505 § 1 KPC), sprzeciw od nakazu zapłaty w europejskim postępowaniu nakazowym (art. 505¹⁹ KPC), wniosek o uchylenie nakazu zapłaty w europejskim postępowaniu nakazowym (art. 505²⁰ KPC), wniosek o uchylenie wyroku w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 505^{27a} KPC)

i skarga na czynność komornika (art. 767 KPC), wreszcie zastrzeżenie do zarządzenia asystenta sędziego o wezwaniu do uiszczenia opłaty (art. 47² KPC).

System środków prawnych zamykają środki o charakterze nadzwyczajnym, przysługujące od orzeczeń prawomocnych, do których zalicza się skargę kasacyjną (art. 398¹ KPC), skargę o wznowienie postępowania (art. 399 KPC), której charakter prawny jest już jednak przedmiotem licznych kontrowersji, i wniosek o unieważnienie prawomocnego orzeczenia (art. 96 SNU). Kolejnym nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, przysługującym od prawomocnych orzeczeń, wprowadzonym do porządku prawnego przez SNU, jest skarga nadzwyczajna (art. 89 SNU).

2. Rys historyczny. Apelacja przywrócona została do polskiej procedury cywilnej z dniem 1.7.1996 r. ustawą z 1.3.1996 r. o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego, rozporządzeń Prezydenta Rzeczypospolitej – Prawo upadłościowe i Prawo o postępowaniu układowym, Kodeksu postępowania administracyjnego, ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. Nr 43, poz. 189 ze zm.). Została skonstruowana na wzór skargi apelacyjnej funkcjonującej w art. 393–418 KPC³⁰ (przed zmianą dokonaną ustawą z 20.7.1950 r. o zmianie przepisów postępowania w sprawach cywilnych, Dz.U. Nr 38, poz. 349 ze zm.). Zastąpiła rewizję, wprowadzoną wyżej przywołaną ustawą z 20.7.1950 r. (art. 369–390 KPC⁵⁰) i istniejącą w KPC od początku jego obowiązywania, tj. od 1965 r. (art. 367–393 KPC⁵⁰).

Pierwotnie apelacja prowadziła do wydania orzeczenia nieprawomocnego, od którego przysługiwał trzeci środek odwoławczy w toku instancji – kasacja do Sądu Najwyższego (d. art. 392 KPC, obowiązujący do 6.2.2005 r.).

W obecnym stanie prawnym w wyniku nowelizacji dokonanej z dniem 6.2.2005 r. ustawą z 22.12.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2005 r. Nr 13, poz. 98) orzeczenie zapadające w postępowaniu apelacyjnym kończy postępowanie orzeczeniem prawomocnym z chwilą jego wydania (art. 363 § 1 KPC). W wypadkach wskazanych w ustawie od tego orzeczenia przysługuje nadzwyczajny środek zaskarżenia, jakim jest skarga kasacyjna (art. 398¹ KPC).

3. Natura prawna apelacji jako środka odwoławczego. W obecnym kształcie apelacja jest zwyczajnym środkiem odwoławczym przysługującym od nieprawomocnych orzeczeń merytorycznych zapadających przed sądem I instancji (wyroków w postępowaniu procesowym i postanowień co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym – art. 367 § 1 i art. 518 KPC). Cechują ją typowe dla środków odwoławczych: dewolutywność (przeniesienie rozpoznania sprawy

do sądu II instancji, którym dla sądów rejonowych są sądy okręgowe, a dla sądów okręgowych – sądy apelacyjne – art. 367 § 2 KPC), i suspensywność (wstrzymanie uprawomocnienia się zaskarżonego orzeczenia), a także charakterystyczny tylko dla niej brak skatalogowanych zarzutów, na jakich może zostać oparta (w przeciwieństwie do rewizji, która mogła być wywiedziona na podstawie ściśle określonej podstawy – *vide* art. 368 KPC w pierwotnym brzmieniu). Wyjątek stanowi apelacja w postępowaniu uproszczonym (art. 505⁹–505¹² KPC) oraz w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 505⁹–505¹² w zw. z art. 505²⁷ KPC, mająca charakter apelacji ograniczonej).

4. Charakter prawny postępowania apelacyjnego. Naturę prawną apelacji wyjaśnia się również przez charakterystykę postępowania wszczętego na skutek wniesienia tego środka. Powszechnie uznaje się, że postępowanie apelacyjne jest kontynuacją postępowania toczącego się przed sądem I instancji. Sąd apelacyjny orzeka na podstawie materiału zgromadzonego przed sądem I i II instancji (art. 382 KPC), jednakże w granicach zaskarżenia (art. 378 § 1 KPC) i z ograniczeniem co do możliwości powoływania przed nim nowych faktów i dowodów (art. 381 KPC). Zadaniem tego sądu nie jest zatem, tak jak w systemie rewizji, charakteryzującym postępowanie odwoławcze na tle KPC przed zmianą z 1.7.1996 r., wyłącznie kontrola orzeczenia sądu I instancji, dokonywana z punktu widzenia jego legalności (rozumianej jako zgodność z prawem materialnym i formalnym) i zasadności, dokonana na podstawie materiału procesowego zgromadzonego – co do zasady – przed tym sądem. Celem sądu apelacyjnego jest ponowne rozpoznanie sprawy i wydanie merytorycznego orzeczenia w sprawie. Nie oznacza to, że funkcja kontrolna orzeczenia sądu I instancji staje się przez to marginalna. Funkcja ta przejawia się w licznych regulacjach, jak chociażby obowiązek wskazania w apelacji zwięzłego przedstawienia zarzutów i ich uzasadnienia (art. 368 § 1 pkt 2 i 3 KPC), przedstawionych następnie w toku rozprawy apelacyjnej przez sędziego (art. 377 KPC), ograniczenie możliwości rozszerzenia żądania w postępowaniu apelacyjnym (art. 383 KPC), ograniczenie kognicji sądu apelacyjnego do granic zaskarżenia (art. 378 § 1 KPC) i możliwość pominięcia nowych faktów i dowodów przez sąd apelacyjny, jeśli strona mogła je powołać przed sądem I instancji, chyba że potrzeba powołania się na nie wynika później, *tzw.* prawo nowości (art. 381 KPC). Co do zasady postępowanie apelacyjne kończy się wydaniem orzeczenia, mocą którego sąd odwoławczy bądź oddala apelację, bądź zmienia zaskarżone orzeczenie (art. 385 i 386 § 1 KPC). Orzeczenie kasatoryjne może zapaść w ściśle limitowanych sytuacjach (art. 386 § 2 i 4, art. 391¹ § 3 KPC).

Apelacja w postępowaniu zwykłym ma zatem charakter apelacji pełnej *cum beneficio novorum*. Przeciwstawia się jej apelację ograniczoną, której cech upa-

truje się w apelacji w postępowaniu uproszczonym (art. 505⁹–505¹² KPC) oraz w europejskim postępowaniu w sprawie drobnych roszczeń (art. 505⁹–505¹² w zw. z art. 505²⁷ KPC).

Godzi się w tym miejscu przypomnieć, że dwuinstancyjny charakter postępowania cywilnego wypełnia gwarancję co najmniej dwuinstancyjności postępowania sądowego, wynikającą z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP.

Z bogatej literatury dotyczącej istoty apelacji i postępowania apelacyjnego szerzej: na tle KPC30 *M. Waligórski*, Środki odwoławcze kodeksu, s. 324; *M. Fruchs*, Nowe zasady postępowania apelacyjnego, s. 560. Na tle KPC np. *T. Ereciński*, Apelacja i kasacja w procesie cywilnym, s. 7 i n.; *T. Wiśniewski*, w: *J. Gudowski* (red.), System, t. III, cz. 1, 2013, s. 120 i powołana tam literatura; *tenże*, w: *H. Dolecki*, *T. Wiśniewski* (red.), Kodeks, t. II, 2013; *M. Manowska*, w: *M. Manowska* (red.), Kodeks, t. I, 2015, s. 841 i n.; *B. Bładowski*, Środki odwoławcze, s. 25 i n.; *A. Góra-Błaszczkowska*, Apelacja. Zażalenie. Wznowienie postępowania, s. 24 i n.; *A. Oklejak*, Apelacja w procesie cywilnym, s. 15 i n.

II. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu apelacją

A. Komentarz

1. Zasady ogólne. Jak stanowi art. 367 § 1 KPC, apelacja przysługuje od wyroków sądu I instancji. Zgodnie z art. 518 KPC apelacja przysługuje również od postanowień co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym. Każdy wyrok podlega zaskarżeniu apelacją bez względu na tryb postępowania i charakter orzeczenia, a zatem również wyrok częściowy (art. 317 KPC), wstępny (art. 318 KPC), końcowy, zaoczny (z tym że tylko w odniesieniu do powoda – pozwanemu przysługuje bowiem sprzeciw – art. 344 § 1 KPC). Zaskarżeniu apelacją podlega wyrok zarówno zapadły po przeprowadzeniu rozprawy, jak i na posiedzeniu niejawnym (art. 148¹ KPC), w tym również wyrok oddalający powództwo oczywiście bezzasadne (art. 191¹ KPC). Apelacją podlega zaskarżeniu również wyrok sądu I instancji, zapadający we wznowionym postępowaniu [(tak na gruncie rewizji w postępowaniu procesowym uchw. SN z 22.10.1968 r., III CZP 78/68, OSNCP 1969, Nr 6, poz. 105) oraz na gruncie postępowania nieprocesowego – tak SN w uchw. z 5.4.1967 r., III CZP 27/67, OSNCP 1967, Nr 10, poz. 173].

Apelacja przysługuje bez względu na rodzaj sprawy czy wartość przedmiotu sporu.

Apelację od wyroku sądu rejonowego rozpoznaje sąd okręgowy, a od wyroku sądu okręgowego jako I instancji – sąd apelacyjny. Regulacja zawarta w ko-

mentowanym przepisie odpowiada regulacji ustroju sądownictwa powszechnego, zawartej w art. 12, 16 i 18 PrUSP.

Ważne
dla
praktyki

Na tym tle wyjątek stanowią przepisy regulujące postępowanie w sprawach o odebranie osoby podlegającej władzy rodzicielskiej lub pozostającej pod opieką, prowadzone na podstawie Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę, sporządzonej w Hadze dnia 25.10.1980 r. (Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528 ze zm.). Przepisy te w sposób odmienny regulują zarówno właściwość sądu I instancji [jest to sąd okręgowy z siedzibą w miejscowości będącej siedzibą sądu apelacyjnego, a dla spraw z obszaru właściwości Sądu Apelacyjnego w Warszawie – Sąd Okręgowy w Warszawie, jeżeli na tym obszarze osoba podlegająca władzy rodzicielskiej lub pozostająca pod opieką ma miejsce zamieszkania lub pobytu (art. 569¹ § 1 i 3 KPC)], jak i właściwość sądu II instancji. W tych sprawach jest to Sąd Apelacyjny w Warszawie (art. 518² § 1 KPC).

W razie przejścia sprawy do rozpoznania w związku z rozstrzygnięciem zagadnienia prawnego na podstawie art. 390 § 1 zd. 2 KPC apelację może rozpoznać Sąd Najwyższy.

2. Zaskarżalność postanowień objętych wyrokiem. Sąd wydaje orzeczenie w formie wyroku, gdy rozstrzyga o istocie sporu. Właściwym orzeczeniem dla materii, która nie została zastrzeżona dla wyroku (i nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym i upominawczym), jest postanowienie (art. 354 KPC). Z mocy osobnych przepisów w wyroku orzeka się także o dwóch kwestiach, rozstrzyganych w postaci postanowienia, a mianowicie o kosztach procesu (art. 108 KPC) i o rygorze natychmiastowej wykonalności (art. 333 § 1 KPC). W sytuacji zatem, w której zachodzi konieczność orzeczenia o materii niezastrzeżonej dla wyroku, a zarazem innej niż koszty procesu czy rygor natychmiastowej wykonalności (np. odrzucenie pozwu, umorzenie postępowania itp.), sąd powinien wydać w tym przedmiocie osobne postanowienie. W praktyce niejednokrotnie zdarza się jednak, że sąd, kończąc postępowanie, rozstrzygnięcia te zawiera w samym wyroku (najczęściej w osobnych punktach sentencji). Kodeks nie rozstrzyga *expressis verbis* zagadnienia zaskarżalności tych postanowień, czyniąc to jedynie w odniesieniu do postanowienia w przedmiocie zwrotu kosztów, określenia zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrotu opłaty lub obciążenia kosztami sądowymi, zawartych w wyroku sądu I instancji (art. 394 § 1 pkt 6 KPC) i orzeczenia w przedmiocie zwrotu kosztów procesu

sądu II instancji (art. 394² § 1¹ ust. 1 pkt 3 KPC). Zgodnie z treścią pierwszego z powołanych przepisów zażalenie do sądu II instancji przysługuje na postanowienie sądu I instancji, którego przedmiotem jest zwrot kosztów, określenie zasad ponoszenia przez strony kosztów procesu, zwrot opłaty lub obciążenie kosztami sądowymi, jeżeli strona nie składa środka zaskarżenia co do istoty sprawy. Z kolei zgodnie z drugim przepisem zażalenie do innego składu sądu II instancji przysługuje także na postanowienie tego sądu, którego przedmiotem jest zwrot kosztów procesu, o ile nie wniesiono skargi kasacyjnej.

W konsekwencji dla zaskarżenia rozstrzygnięcia o kosztach procesu, zawartego w wyroku sądu I instancji, przez stronę, która zamierza zaskarżyć orzeczenie merytorycznie, wystarczające jest złożenie apelacji.

Ważne
dla
praktyki

W odniesieniu do pozostałych postanowień objętych wyrokiem Kodeks – jak była o tym wyżej mowa – nie reguluje wprost zagadnienia rodzaju przysługujących od nich środków odwoławczych. Uznaje się, że **materia rozstrzygnięcia determinuje wybór środka zaskarżenia**. Jeżeli przedmiotem rozstrzygnięcia sądu w procesie jest istota sprawy, to orzeczenie takie jest wyrokiem i przysługuje od niego apelacja. Natomiast orzeczenia sądu rozstrzygające w innym przedmiocie, jak np. o dopuszczalności procesu, są z istoty swej postanowieniami, chociażby były zamieszczone w wyroku, jako jeden z punktów jego sentencji. Rozstrzygnięcia te zachowują odrębność procesową, polegającą m.in. na różnicowaniu sposobu zaskarżenia.

Jeśli zatem powód zamierza zaskarżyć zarówno orzeczenie o oddaleniu powództwa, jak i postanowienie o częściowym umorzeniu postępowania, objęte jednym wyrokiem, powinien odrębnie wnieść apelację i zażalenie, w postaci osobnych pism procesowych, oczywiście we właściwych dla tych środków terminach – tak uchw. SN(7) z 26.2.1968 r. (III PZP 44/67, OSNCP 1968, Nr 8–9, poz. 130). W postanowieniu z 31.8.2006 r. (I CZ 64/06, Legalis) SN uznał jednak za dopuszczalne zaskarżenie apelacją, a nie zażaleniem, zawartego w wyroku orzeczenia o częściowym umorzeniu postępowania, jeżeli jednocześnie zaskarżone zostało orzeczenie co do meritum sprawy. Orzeczenie to trafnie poddał krytyce *T. Wiśniewski*, w: *H. Dolecki, T. Wiśniewski* (red.), Kodeks, t. II, 2010, s. 24.

Wybór środka zaskarżenia nie zależy zatem od formy, jaką sąd nadał temu rozstrzygnięciu. Sąd Najwyższy wyjaśnił już w wyżej powołanej uchw.(7, zasada prawna) z 26.2.1968 r., że na postanowienie o umorzeniu postępowania przysługuje zażalenie, choćby postanowienie to zostało zamieszczone w sentencji wyroku. Jakkolwiek teza wymienionej uchwały dotyczy bezpośrednio

tylko zamieszczonego w wyroku postanowienia o umorzeniu postępowania, niemniej ma ona charakter szerszy i dotyczy także innych tego rodzaju postanowień, jak np. zamieszczonego w wyroku postanowienia o częściowym odrzuceniu pozwu, co wynika wyraźnie z treści uzasadnienia uchwały.

3. Kwalifikacja środka odwoławczego skierowanego od orzeczenia co do istoty sprawy i orzeczenia o charakterze procesowym. Powstaje zatem zagadnienie, jak przedstawia się sytuacja, gdy strona, „zmyłona” przez sąd zamieszczeniem w wyroku różnych co do charakteru procesowego orzeczeń, zdecyduje się na zaskarżenie apelacją zarówno orzeczenia o istocie sprawy, jak i orzeczenia procesowego, i uczyni to w terminie właściwym dla apelacji. W takim wypadku pojawia się pytanie o rodzaj środka odwoławczego skierowanego przeciwko orzeczeniu procesowemu, a przede wszystkim o to, czy środek ten należy uznać za wniesiony we właściwym terminie. Powyższe zagadnienie zostało rozstrzygnięte w orzecznictwie.

Ważne
dla
praktyki

Jak czytamy w uchw. SN(PSiCPIUS) z 6.3.1972 r. (III CZP 27/71, OSNCP 1973, Nr 1, poz. 1), w razie odrzucenia pozwu wyrokiem środek odwoławczy podlega rozpoznaniu jako zażalenie również wtedy, gdy skarżący nazwał go rewizją; nie może być jednak odrzucony z powodu niezachowania terminu przewidzianego w art. 394 § 2 KPC. Uchwała ta zachowała aktualność, co potwierdzają m.in.: uchw. SN z 11.10.1995 r., III CZP 138/95, OSNC 1996, Nr 2, poz. 20; wyr. SN z 19.9.2002 r., II CKN 1090/00, OSNC 2003, Nr 12, poz. 166; post. SN z: 17.12.2003 r., IV CZ 151/03, Legalis, z 20.5.2005 r., III CZ 40/05, Legalis; z 6.11.2009 r., I CZ 58/09, Legalis; z 12.2.2010 r., I CZ 116/09, Legalis; z 25.11.2010 r., II PZ 37/10, Legalis; z 8.8.2012 r., III CZ 55/12, Legalis; wyr. SN z 4.9.2012 r., I UK 159/12, OSNAPiUS 2013, Nr 17–18, poz. 213; wyr. z 30.1.2014 r., IV CSK 229/13, Legalis i post. SN z 24.6.2015 r., II CZ 21/15, Legalis.

Podsumowując, **właściwym sposobem postępowania – w wypadku zaskarżenia objętych wyrokiem rozstrzygnięć o istocie sprawy oraz procesowego, np. o częściowym odrzuceniu pozwu – jest wniesienie apelacji i zażalenia w postaci osobnych pism procesowych we właściwych dla nich terminach.** W wypadku jednak, gdy strona zaskarży oba te orzeczenia apelacją, zostanie jej nadany bieg jako apelacji, w tej zaś części, która zawiera zaskarżenie postanowienia, jako zażaleniu, i to ostatnie nie zostanie odrzucone z powodu uchybienia terminowi.

Powyższe zasady odnoszą się również do sprzeciwu od wyroku zaocznego. Jak przyjął SN w post. z 5.4.1974 r. (III CRN 408/73, OSPiKA 1975, Nr 1, poz. 9), jeżeli sąd wydał wyrok w stanie zaocznego, nie zamieszczając w tym wyroku wzmianki wskazującej na zaoczny charakter wyroku, przysługuje od niego sprzeciw nawet wtedy, gdy strona nazwała go rewizją. Sprzeciw nie może być jednak odrzucony z powodu niezachowania terminu określonego w art. 344 § 1 KPC.

4. Orzeczenie nieistniejące jako przedmiot zaskarżenia. Apelacja może zostać wniesiona tylko od wyroku, który w sensie procesowym istnieje, tj. został spisany na papierze, podpisany przez cały skład orzekający (art. 324 § 3 KPC) i ogłoszony (art. 326 KPC).

Nie wkraczając w złożoną pod względem teoretycznym problematykę tzw. wyroków nieistniejących (*sententia non existens*), należy stwierdzić, że w piśmiennictwie i judykaturze wyodrębnia się pewną kategorię sytuacji, w których zapadłe orzeczenie dotknięte jest tak daleko idącymi wadami, bądź wynikającymi z jego treści, bądź trybu, który do jego wydania doprowadził, że podważają one jego byt procesowy. Dotyczy to np. wypadków nieogłoszenia wyroku [tak np. SN w uchw. z 17.10.1978 r., III CZP 62/78, OSNCP 1979, Nr 5, poz. 88; post. SN z 17.11.2005 r., I CK 298/05, OSNC 2006, Nr 9, poz. 152; wyr. SN z 3.2.2012 r., I UK 271/11, Legalis; uzasadnienie uchw. SN(7) z 24.5.2012 r., III CZP 77/11, OSNC 2012, Nr 11, poz. 123] lub niepodpisania jego sentencji (tak SN np. w uchw. z 26.9.2000 r., III CZP 29/00, OSNC 2001, Nr 2, poz. 25 i w uchw. SN z 13.3.2002 r., III CZP 12/02, OSNC 2003, Nr 2, poz. 17) czy też sfalszowania wyroku (post. SN z 20.9.1968 r., III CRN 211/68, Legalis). Apelacja skierowana od takiego orzeczenia powinna zostać odrzucona jako niedopuszczalna z innych przyczyn (art. 373 KPC), albowiem została wywiedziona od orzeczenia, które procesowo nie istnieje (np. nie zostało podpisane). Nieistnienie orzeczenia może być dowodzone w każdym postępowaniu przez tego, kto ma w tym interes prawny.

5. Brak rozstrzygnięcia co do części roszczenia. Dość częste w praktyce problemy powstają na tle stanów faktycznych, w których sąd nie rozstrzygnął o całości żądania. W takim wypadku również mamy do czynienia z nieistnieniem wyroku, odnoszącym się oczywiście do tej części roszczenia, co do której brak rozstrzygnięcia. Braku tego nie usuwa odniesienie się do tej części roszczenia przez sąd w treści uzasadnienia. Decyduje bowiem brak sentencji orzeczenia, np. w wypadku częściowego uwzględnienia powództwa – brak oddalenia powództwa w pozostałym zakresie. Stronie nie przysługuje w tej

części apelacja, która w razie wniesienia podlegałaby – jako niedopuszczalna – odrzuceniu na podstawie art. 373 KPC, a jedynie wniosek o uzupełnienie wyroku na podstawie art. 351 § 1 KPC (tak m.in. post. SN z: 21.10.1986 r., III CRN 244/86, OSNCP 1988, Nr 1, poz. 17; z 28.5.1998 r., III CKN 409/98, Legalis; z 7.11.2003 r., V CZ 108/03, Legalis; z 13.8.2015 r., ICZ 58/15, Legalis, z drugiej jednak strony nietrafnie w post. z 6.10.2017 r., V CZ 68/17, Legalis). Gdy jednak powód takiego wniosku nie złożył, ma otwartą drogę do procesu o dalszą część roszczenia (tak m.in. SN w wyr. z 16.5.1969 r., II PR 131/69, Legalis).

6. Odwołanie od decyzji organu rentowego. Łagodzenie rygoryzmu związanego z oceną, kiedy występuje konieczność wniesienia apelacji, a kiedy – z uwagi na brak substratu zaskarżenia – wniosku o uzupełnienie wyroku, przyjmuje się w piśmiennictwie i orzecnictwie na gruncie postępowania odrębnego w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych (art. 477⁸–477^{14a} KPC). Wynika to z odformalizowania wymogów odwołania od decyzji organu rentowego, spełniającego funkcję pozwu oraz konstrukcji wyroku zapadającego w tym postępowaniu (szerzej na ten temat *M. Szymanowski*, Problem braku substratu zaskarżenia w postępowaniu odrębnym z zakresu ubezpieczeń społecznych, s. 84 i n. Z orzecnictwa – *vide* np. uchw. SN z 4.8.2016 r., III UZP 11/16, Legalis; post. SN z 8.12.2016 r., II UZ 60/16, Legalis i wyr. SA w Łodzi z 26.1.2017 r., III AUa 1868/15, Legalis).

7. Orzeczenia nieistniejące w postępowaniu nieprocesowym. Rozważania odnoszące się do natury orzeczeń nieistniejących znajdują co do zasady, z licznymi wyjątkami na gruncie tzw. postępowań działowych, o których mowa niżej, zgodnie z art. 13 § 2 KPC zastosowanie w postępowaniu nieprocesowym. Nierozstrzygnięcie zatem o nabyciu spadku po jednym ze spadkodawców, brak rozgraniczenia co do części spornych granic itp. będą skutkować koniecznością uzupełnienia postanowienia. Jak przyjął np. SN w uchw. z 11.12.2014 r. (III CZP 94/14, OSNC 2015, Nr 11, poz. 129), w sprawie o stwierdzenie zasiedzenia niedopuszczalna jest apelacja od postanowienia w zakresie niezawierającym rozstrzygnięcia co do części nieruchomości objętej żądaniem wnioskodawcy.

Kontrowersyjne okazało się natomiast zagadnienie, czy pominięcie w postanowieniu kończącym postępowanie o dział spadku (art. 680 i n. KPC) jednego składnika może być zakwestionowane apelacją, czy też – jako orzeczenie nieistniejące – rodzi konieczność wystąpienia z osobnym wnioskiem o uzupełnienie działu. Omawiane zagadnienie doczekało się rozbieżnych wypowiedzi

w doktrynie i orzecznictwie. Należy jednak stwierdzić, że w **wypadku gdy postanowienie nie objęło całego majątku spadkowego, stronie przysługuje apelacja, nie zaś wniosek o uzupełnienie postanowienia**. Po pierwsze, za takim stanowiskiem przemawia charakter obowiązków sądu wynikających z art. 684 KPC, zgodnie z którym sąd z urzędu ustala skład i wartość spadku. W konsekwencji rodzi to obowiązek wydania w sentencji postanowienia jedynie rozstrzygnięcia pozytywnego, a wyjaśnienia przyczyn, dla których dany składnik nie został włączony do masy spadkowej w uzasadnieniu. W tej sytuacji rozstrzygnięcie negatywne (o niezaliczeniu danego składnika do spadku) ma charakter rozstrzygnięcia merytorycznego. Po drugie, za przedstawionym wyżej stanowiskiem przemawia integralny charakter postanowienia działowego, w ramach którego rozliczenie poszczególnych składników ma wpływ na pozostałe i nie ma możliwości prostego dodania pominiętego składnika majątkowego bez zmiany chociażby wysokości zasądzonych spłat lub dopłat. Powyższe przesłanki nakazują opowiedzieć się za stanowiskiem, że **ominięcie w postanowieniu o dział spadku jednego ze składników jest zaskarżalne apelacją** [tak też *J. Jodłowski*, w: *J. Jodłowski, K. Piasecki* (red.), Kodeks, t. III, 1989, s. 857 i *A. Stempniak*, *Postępowanie w sprawach o dział spadku*, s. 409; z orzecznictwa SN m.in.: uchw. SN z 17.9.1969 r., III CZP 70/69, OSNCP 1970, Nr 6, poz. 96; post. SN z 3.10.2003 r., III CKN 1529/00, Legalis i uchw. SN z 11.12.2014 r., III CZP 94/14, OSNC 2015, Nr 11, poz. 129]. Powyższe uwagi odnoszą się również do postępowania o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności majątkowej między małżonkami (art. 567 § 3 KPC).

Orzecznictwo dostarcza jednak licznych przykładów innych sytuacji, w których w wypadku niezamieszczenia określonego rozstrzygnięcia w sentencji postanowienia uczestnikowi przysługuje nie wniosek o uzupełnienie postanowienia na podstawie art. 351 w zw. z art. 13 § 2 KPC, lecz apelacja.

Ważne dla praktyki

Na przykład w post. z 21.7.1988 r. (III CZP 61/88, OSNCP 1989, Nr 10, poz. 160) SN uznał, że w razie nierozstrzygnięcia przez sąd I instancji – w sentencji postanowienia dokonującego działu spadku – o roszczeniach z tytułu posiadania rzeczy należącej do spadku i pobierania z niej pożytków, zainteresowanym uczestnikom postępowania przysługuje rewizja (obecnie apelacja – przyp. aut.), a nie wniosek o uzupełnienie postanowienia działowego.

W post. z 13.7.1989 r. (III CRN 155/89, Legalis) SN z kolei stwierdził, że jeżeli sąd, orzekając zniesienie wspólności majątkowej małżeńskiej (art. 52 KRO), ustalił późniejszą – niż żądana w pozwie – datę ustania tej wspólności, to oko-

liczność, iż sentencja wydanego przezeń orzeczenia nie zawiera wzmianki o oddaleniu powództwa w pozostałej części, nie powoduje przeszkody do zwalczania przez powoda rozstrzygnięcia w tym przedmiocie w drodze rewizji (art. 367 KPC). To orzeczenie dotyczy oczywiście trybu procesowego.

W uchw. z 28.4.2010 r. (III CZP 9/10, OSNC 2010, Nr 10, poz. 136) SN uznał, że od postanowienia wstępnego wydanego na podstawie art. 685 KPC, w którym nie rozstrzygnięto zgłoszonego w sprawie o dział spadku wniosku o zasiedzenie, uczestnikowi wnoszącemu o oddalenie tego wniosku przysługuje apelacja.

W uchw. z 13.5.2016 r. (III CZP 6/16, Legalis) SN uznał z kolei, że uczestnik postępowania może zaskarżyć apelacją postanowienie w sprawie o podział majątku wspólnego także wtedy, gdy sąd nie zamieści w nim wyodrębnionego redakcyjnie rozstrzygnięcia w przedmiocie wniosku o ustalenie nierównych udziałów w majątku wspólnym (OSP 2017, Nr 7–8, poz. 74 z głosem częściowo krytyczną *K. Markiewicza*, tamże). Krytyka autora nie odnosi się wszakże do rozstrzygnięcia objętego tezą, które uznaje za trafne, lecz do tej części uzasadnienia, w której SN uznał dopuszczalność rozstrzygnięcia o wniosku o ustalenie nierównych udziałów nie w postaci zamieszczenia osobnego orzeczenia w sentencji postanowienia działowego, lecz przez rozdysponowanie majątkiem i rozliczenie stron według przyjętej zasady, bez wydania odrębnego orzeczenia. W ocenie cytowanego autora ta druga forma jest nieprawidłowa.

Ważne
dla
praktyki

Powyższe uwagi prowadzą do sformułowania ogólnej tezy, że w **postępowaniach tzw. działowych, tj. o dział spadku, o podział majątku wspólnego po ustaniu wspólności ustawowej małżeńskiej i o zniesienie współwłasności, pominięcie przez sąd składnika dzielonego majątku, ewentualnie jednego z roszczeń podlegających kognicji sądu w tym postępowaniu, nie podlega uzupełnieniu na drodze art. 351 w zw. z art. 13 § 2 KPC, lecz apelacji.**

8. Zaskarżalność orzeczeń w postępowaniu nieprocesowym. Jak o tym była wyżej mowa, **od postanowień co do istoty sprawy w postępowaniu nieprocesowym przysługuje apelacja (art. 518 KPC)**. Jak stanowi powyższy przepis, od postanowień sądu I instancji orzekających co do istoty sprawy przysługuje apelacja. Na inne postanowienia sądu I instancji, w wypadkach wskazanych w ustawie, przysługuje zażalenie. Nie wkraczając szerzej w tę problematykę, należy zaznaczyć, że niejednokrotnie w praktyce występuje trudność z określeniem, do jakiej kategorii dane postanowienie należy zaliczyć. Jest to związane

generalnie z odmiennością celów postępowania nieprocesowego, które niekiedy nie wyczerpuje się w udzieleniu jednorazowej ochrony prawnej. Za postanowienia orzekające co do istoty sprawy uznaje się te, które rozstrzygają o żądaniu będącym przedmiotem postępowania, a więc te, które zawierają merytoryczne rozstrzygnięcie całości lub części żądania zawartego we wniosku. Odpowiadają one wydawanym w procesie wyrokom (szerzej *E. Gapska, J. Studzińska, Postępowanie nieprocesowe*, s. 416). Z drugiej strony w licznych wypadkach z mocy szczególnego przepisu postanowienie orzekające co do istoty sprawy zaskarżalne jest zażaleniem, nie apelacją.

W wielu wypadkach charakter postanowień zapadających w tym postępowaniu budził spory i doczekał się wypowiedzi najwyższej instancji sądowej jeszcze na gruncie przepisów o rewizji. Na przykład na postanowienie sądu I instancji uwzględniające lub oddalające wniosek o złożenie przedmiotu świadczenia do depozytu sądowego przysługuje rewizja [obecnie apelacja – przyp. aut.] – tak SN w post. z 17.3.1970 r., II CR 159/70, OSNCP 1970, Nr 11, poz. 209. Również od postanowienia sądu I instancji o przejściu na własność Państwa sumy pieniężnej złożonej do depozytu sądowego, a nie podjętej mimo wezwania, przysługuje rewizja (tak SN w uchw. z 17.1.1989 r., III CZP 109/88, *Legalis*).

Ważne
dla
praktyki

Jak z kolei uznał SN w post. z 5.12.1984 r. (III CRN 287/84, OSNCP 1985, Nr 9, poz. 133), od postanowienia sądu rejonowego orzekającego o obowiązku poddania się leczeniu w stacjonarnym lub niestacjonarnym zakładzie leczenia odwykowego przysługuje rewizja (art. 518 KPC w zw. z art. 26 ust. 2 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.).

W uchw. z 18.2.1969 r. (III CZP 1334/68, OSNC 1969, Nr 11, poz. 194) SN uznał z kolei, że jeżeli sąd opiekuńczy po przeprowadzeniu wszczętego z urzędu postępowania nieprocesowego o pozbawienie władzy rodzicielskiej dojdzie do przekonania, że brak merytorycznych przesłanek do pozbawienia rodzica tej władzy, powinien dać temu wyraz w sentencji postanowienia, a nie umarzać postępowanie. Od takiego postanowienia, jako zawierającego orzeczenie co do istoty sprawy, przysługuje – niezależnie od jego formy – rewizja (obecnie apelacja) – art. 518 KPC. Wreszcie w uchw. z 28.3.2014 r. (III CZP 6/14, OSNC 2015, Nr 1, poz. 5) SN uznał, że postanowienie w przedmiocie wynagrodzenia kuratora osoby częściowo ubezwłasnowolnionej jest postanowieniem co do istoty sprawy, od którego przysługuje apelacja (art. 518 KPC).

Jak przyjął SN w post. z 27.3.1996 r. (III CZP 28/96, OSNC 1996, Nr 7–8, poz. 99), środkiem odwoławczym od postanowienia o ustanowieniu kuratora, na podstawie art. 44 ust. 1 ZdrPsychU, jest rewizja [obecnie apelacja – przyp. aut.].

Należy również stwierdzić, że zasada wyrażona w art. 518 KPC doznaje szeregu wyjątków, albowiem w wielu wypadkach w tym postępowaniu środkiem zaskarżenia orzeczenia mającego charakter postanowienia co do istoty sprawy jest nie apelacja, lecz zażalenie (zob. uchw. SN z 23.9.1999 r., III CZP 25/99, OSNC 2000, Nr 3, poz. 45; z 31.1.2001 r., III CZP 51/00, OSNC 2001, Nr 6, poz. 81; z 9.2.2007 r., III CZP 156/06, OSNC 2008, Nr 1, poz. 2 i z 18.3.2011 r., III CZP 140/10, OSNC 2011, Nr 11, poz. 123, a także z 22.5.2013 r., III CZP 25/13, OSNC 2013, Nr 12, poz. 140). Z takimi sytuacjami mamy do czynienia np. w: art. 551 § 2 KPC (postanowienie w przedmiocie powołania lub odwołania doradcy tymczasowego), art. 586¹ (postanowienie w przedmiocie określenia sposobu i okresu osobistej styczności przysposabiającego z przysposobionym), art. 598^{11a} § 9 KPC (postanowienie o dokonaniu przeszukania), art. 598¹⁵ KPC (postanowienie w przedmiocie zagrożenia nakazaniem zapłaty oznaczonej sumy pieniężnej), art. 648 § 2 (postanowienie w przedmiocie złożenia testamentu) czy art. 27 ust. 4 ustawy z 26.10.1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 2277 ze zm.) (postanowienie zarządzające oddanie pod obserwację do zakładu).

Przepisy o apelacji znajdują odpowiednie zastosowanie do postępowania wszczętego na podstawie art. 33 ust. 6 ustawy z 13.10.1995 r. – Prawo łowieckie (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 67 ze zm.) na skutek odwołania w sprawie utraty członkostwa w kole łowieckim oraz nabycia lub utraty członkostwa w Polskim Związku Łowieckim, które sąd okręgowy rozpoznaje jako sąd II instancji (tak uchw. SN z 28.9.2016 r., III CZP 45/16, OSNC 2017, Nr 6, poz. 63; post. SN z 9.2.2017 r., IV CZ 102/16, OSP 2018, Nr 4, poz. 36).

Ważne
dla
praktyki

Osobnym zagadnieniem jest natura postępowania toczącego się na podstawie art. 83 PrNot. Sporny w orzecznictwie charakter tego postępowania rozstrzygnął SN w uchw.(7) z 7.12.2010 r., III CZP 86/10 (OSNC 2011, Nr 5, poz. 49), uznając, że sąd okręgowy, rozpoznając zażalenie na odmowę dokonania czynności notarialnej, orzeka jako sąd II instancji. Jest to pogląd nadal aktualny (por. także post. SN z 28.3.2012 r., V CZ 164/11, Legalis).

Apelacja przysługuje zarówno od postanowień częściowych (art. 317 w zw. z art. 13 § 2 KPC), jak i całościowych. W drodze apelacji zaskarżalne są zarówno postanowienia końcowe, jak i postanowienia wstępne. Do tych

ostatnich należą zarówno postanowienia rozstrzygające samodzielną kwestię o charakterze prejudycjalnym, których dopuszczalność wydania wynika z art. 318 w zw. z art. 13 § 2 KPC np. co do ważności testamentu lub niegodności dziedziczenia (tak uchw. SN z 9.5.1967 r., III CZP 37/67, OSNC 1967, Nr 11, poz. 198), jak i postanowienie wydane na podstawie przepisu szczególnego, przewidującego dopuszczalność rozstrzygnięcia określonej kwestii postanowieniem wstępnym. Należą do nich np. art. 618 § 1 zd. 2 KPC, przewidujący taką możliwość w odniesieniu do rozstrzygnięcia sporu o prawo żądania zniesienia współwłasności lub prawo własności; art. 685 KPC przewidujący taką formę rozstrzygnięcia dla sporu o istnienie uprawnienia do żądania działu spadku, jak również w razie sporu między współspadkobiercami o to, czy pewien przedmiot należy do spadku; art. 681 KPC dotyczący możliwości wydawania postanowień o stwierdzeniu nabycia spadku i przedmiotu zapisu windykacyjnego w toku postępowania o dział spadku; wreszcie art. 567 § 2 KPC dotyczący sporu co do ustalenia nierównych udziałów w majątku wspólnym w postępowaniu o podział majątku wspólnego.

B. Linia orzecznicza

Charakter środka odwoławczego od wyroku odrzucającego pozew

W razie odrzucenia pozwu wyrokiem środek odwoławczy podlega rozpoznaniu jako zażalenie również wtedy, gdy skarżący nazwał go rewizją; nie może być jednak odrzucony z powodu niezachowania terminu przewidzianego w art. 394 par. 2 KPC.

uchw. SN(Psicpius) z 6.3.1972 r., III CZP 27/71, OSNCP 1973, Nr 1, poz. 1

Zaskarżenie zawartego w wyroku postanowienia o odmowie odrzucenia pozwu oraz o odrzuceniu pozwu

Zachowanie terminu do wniesienia apelacji przesądza o terminowym wniesieniu środka odwoławczego na zawarte w wyroku postanowienia o odmowie odrzucenia pozwu oraz o odrzuceniu pozwu, mimo że środek ten nie jest w istocie apelacją, lecz zażaleniem.

post. SN z 24.6.2015 r., II CZ 21/15, Legalis

Niedopuszczalność apelacji od postanowienia w zakresie niezawierającym rozstrzygnięcia co do części nieruchomości objętej żądaniem wnioskodawcy w sprawie o stwierdzenie zasiedzenia

W sprawie o stwierdzenie zasiedzenia niedopuszczalna jest apelacja od postanowienia w zakresie niezawierającym rozstrzygnięcia co do części nieruchomości objętej żądaniem wnioskodawcy.

uchw. SN z 11.12.2014 r., III CZP 94/14, OSNC 2015, Nr 11, poz. 129

[Przejdź do księgarni →](#)